

Jelena Mijić

*KVAJNOV NATURALISTIČKI EMPIRIZAM
PROTIV EPISTEMOLOŠKOG NIHILIZMA*

APSTRAKT: Cilj ovog rada je da razmotrimo zašto, i na koji način se Kvajn pozicionira između logičkih pozitivista i epistemoloških nihilista u pogledu shvatanja empirijskog sve-dočanstva. Naime, on će na nov način formulirati kriterijume opservacionalnosti s namjerom da prevaziđe probleme koji su za logički pozitivizam bili nepremostivi, a da time ne žrtvuje objektivnost nauke poljuljanu krahom tradicionalnog pristupa epistemološkim pitanjima. Privučeni provokativnošću Kvajnovog istovremenog ispoljavanja radikalnih, ali i konzervativnih tendencija, odnosno namere da održi balans između stanovišta tradicionalne filozofije i epistemološkog nihilizma, nastojaćemo da ispitamo koliko je Kvajn uspješan u svojoj zamisli. U zavisnosti od odgovora na to pitanje ocenićemo značaj i relevantnost kvajnovskog naturalističkog pristupa za empirističku epistemologiju.

KLJUČNE REČI: Naturalistička epistemologija, opservacione rečenice, holizam, empirizam, epistemološki nihilizam.

Pisanje o Kvajnu (Willard Van Orman Quine) predstavlja izazov iz nekoliko razloga. Pre svega jer je, kako Patnam (Hilary Putnam) primećuje: “Kvajnova filozofija prostran kontinent, sa planinskim vencima, pustinjama i čak nekoliko Oukifinouki močvara“ (Patnam 1992: 107). S obzirom na cilj koji smo sebi postavili, kretanje po ovom krajnje komplikovanom terenu biće nam dodatno otežano iz razloga što, uprkos činjenici da nije bio sklon da vrši radikalnije izmene svojih centralnih teza tokom svoje poprilično duge karijere, Kvajn učenje o opservacionim rečenicama menja i razvija do pred sam kraj života.

Pokušaćemo da otkrijemo motive za uvođenje tog učenja, ali i preciziramo šta ga navodi na izmene: da li su u pitanju bezazleni prigovori, ili je reč o nepremostivim problemima unutar njegove teorije? Iako za sada ne smemo izreći konačni sud o Patnamovom stavu, ne smemo ga smatrati preteranim. Sam Kvajn je zastupao suprotstavljene stavove čime je pružio osnov za ovakve kritike.

Pretpostavljajući da je naturalizam ključ za adekvatno razumevanje Kvajnovе filozofije¹, pokušaćemo da suptilnom analizom otkrijemo resurse za mirenje nekih,

1 Kvajnovu filozofiju treba shvatiti kao sistemski pokušaj da se pruži odgovor na centralno pitanje epistemologije koje se iz njegove perspektive tiče načina na koji dolazimo do naše teorije o svetu (Gibson 1988: 1).

kako ćemo u nastavku nastojati da pokažemo, samo naizgled nepomirljivih aspekata Kvajnovog učenja. Krajnji cilj nam je da procenimo da li prigovori koji mu se upućuju mogu da poljuljaju Kvajnovu uverenje da se spas epistemologije može tražiti u njenom naturalizovanju.

1. Logički pozitivizam i temelji naučnog znanja

Pre razmatranja Kvajnovog naturalizma osvrnućemo se na učenje logičkih pozitivista, ne samo iz razloga što se Kvajnova filozofija direktno nastavlja na njihova učenja, već i iz razloga što se talas epistemološkog nihilizma² vezuje za njihov krah.

Valja imati na umu da je logički pozitivizam filozofski pravac čiji predstavnici su uprkos izvesnim razlikama u stanovištima, delili predmet istraživanja i branili jednodušan stav o zadatku filozofije. Smatrali su da je filozofija u odnosu na nauku metadisciplina; nauka je, dakle, predmet istraživanja filozofije, ili preciznije rečeno, *jezik* nauke je predmet filozofije, te je zadatak filozofije analiza jezika nauke. Filozofija metodološki prethodi nauci. Logički pozitivisti su sledili staru empirističku tradiciju smatrajući da se do naučnih stavova dolazi induktivnim putem polazeći od bazičnih, opservacionih iskaza. Međutim, služeći se napretkom koji se sa Fregeom (Gottlob Frege), Raselom (Bertrand Russell), i Vajthedom (Alfred Whitehead) odigrao u logici stavili su naglasak na logičku analizu i značaj jezika u filozofiji. Upravo takvo postavljanje filozofije na novi put predstavljalo je revolucionarnu novinu filozofije logičkog pozitivizma.

Centralni problem za logičke pozitiviste je pitanje strukture naučne teorije. Za nas će u radu prevashodno od značaja biti da razmotrimo jedan od načina na koji su oni pokušavali da pristupe tom pitanju: ispitivanjem empirijskog svedočanstva za naučne teorije. Opservaciono svedočanstvo čini važan deo naučne prakse još od Aristotelovog vremena. Međutim, tek su u dvadesetom veku logički pozitivisti uobličili način na koji će se o njemu govoriti, i štaviše, postavili ga u sam centar filozofskih interesovanja.

Naime, logički pozitivisti su pod opservacijom, pre svega, podrazumevali kontrolisano, a ne „nasumično“ posmatranje, odnosno nisu pravili dugo postojeću distinkciju između opservacije i eksperimenta. Drugo, u skladu sa jezičkim obrtom koji je prethodio u empirističkoj filozofiji (Quine 1998: 6), naučna teorija posmatrana je kao sistem iskaza. Sledstveno tome je smatrano da se čitavo znanje o svetu može

2 Pod epistemološkim nihilistima Kvajn podrazumeva filozofe nauke poput Hansona (Russell Hanson), Fajerabenda (Paul Feyerabend), i Kuna (Thomas Khun) iz razloga što su smatrali da je čista opservacija himera, te zanemaruju klasična epistemološka pitanja nasledena još od britanskih empirista, i izvode relativističke zaključke (Kvajn 2004: 203).

rekonstruisati u obliku piramide iskaza, i to na taj način da su na vrhu piramide logički i matematički iskazi (analitički iskazi čine kostur znanja i njihova istinitost ne zavisi od činjenica, već isključivo od značenja logičkih i deskriptivnih izraza koji se u njima javljaju³). U osnovi su pojedinačni iskazi o neposrednom čulnom iskustvu koji predstavljaju izvor našeg znanja o svetu (tj. imaju empirijski sadržaj). Između su svi ostali sintetički (naučni) iskazi koji se mogu verifikovati samo posredno, tako što bi se iz njih izvele opservacione posledice podložne neposrednoj verifikaciji.⁴

Tvrđnje iz kojih ne bi mogli da se izvedu nikakvi stavovi opažanja bile bi lišene empirijskog smisla.⁵ Logički pozitivisti su smatrali da su na taj način iz znanja eliminisali metafiziku (bilo koji nagoveštaj da može biti sveta koji ide izvan sveta koji otkrivamo našim čulima i o kom nauka govori), a što su smatrali bitnim jer njom inficirani sadržaji gube svoj naučni karakter. Odnosno, samo se čini da takvi iskazi govore o svetu, dok su u stvari besmisleni (Karnap 2004: 199). Matematički i logički iskazi smatrani su praznim (jer se ne odnose na spoljašnji svet), ali pridavan im je poseban status. Preimućstvo nauke u odnosu na pseudonauku su, kako vidimo, pokušali da osiguraju pozivanjem na objektivnost opservacionih izveštaja i postupak proveravanja teorija. Dva glavna zadatka logičkih pozitivista bila su dakle, eliminacija metafizike i zasnivanje nauke.

Ranih tridesetih godina dvadesetog veka među filozofima Bečkog kruga se odvijala debata o takozvanim *protokol rečenicama*. Započeta je opštom strategijom racionalne rekonstrukcije znanja koju Karnap (Rudolf Carnap) poduzima u delu *Der logische Aufbau der Welt* u kom protokol rečenice zauzimaju značajno mesto.⁶ Konkretnije, u tom delu “Karnap govori o jednom ‘primarnom jeziku’, koji možemo nazvati i ‘jezikom doživljaja’ ili ‘fenomenalnim jezikom’” (Nojrat 2004: 190). Ono što je potaklo debatu bio je Karnapov stav da kao izveštaji o neposrednom čulnom iskustvu osoba u određenim prostorno-vremenskim okolnostima, protokol rečenice ne zahtevaju proveru. Time je pokušao da ostvari staru empirističku

3 Prihvatili su Fregeovo određenje analitičkog iskaza kao iskaza koji proizlazi samo iz logike i definicija ili kao onog koji, prilikom zamene definienduma definiensima, postaje istina logike (Kvajn 2007c: 114-115). Videti: Frege 1995: 24.

4 Sada uočavamo da prema njihovom shvatanju čitava oblast znanja pripada nauci, te da nema neke druge oblasti kojom bi se filozofija, kao metadisciplina, bavila.

5 Mogućnost empirijske verifikacije igra dvostruku ulogu: kriterijuma smisla i kriterijuma demarkacije nauke od pseudonauke (metafizike). Pozitivisti su svedočanstvo čula smatrali temeljnim, ne samo u epistemologiji već i u teoriji značenja, pretpostvljavajući da i u učenju jezika moramo poći od onoga što nam je dato, odnosno od čulnog svedočanstva.

6 Upravo to Karnapovo delo, prvi put objavljeno 1928. godine, smatra se prvim konstruktivnim pokušajem da se dosledno izvede naučna filozofija onako kako ju je Rasel samo u zametku izneo u *Our Knowledge of the External World* u svom programu „logičkog konstruisanja“ svih naučnih pojmova na osnovu čulnih podataka.

težnju obezbeđivanja dodirne tačke između stvarnog sveta i našeg naučnog znanja. Pretpostavka o odnosu između protokolnih iskaza i iskustva koje učestvuje u njihovom potvrđivanju jeste da takav iskaz neposredno izveštava o tim iskustvima.⁷ Ukoliko je moguće pokazati da je racionalna rekonstrukcija moguća, onda bi se sva teorijska neslaganja mogla rešiti pozivanjem na neutralnu oblast empirijskog iskustva. Odnosno, iskazi dostupni neposrednoj verifikaciji igrali bi fundamentalnu ulogu krajnjeg sudije i u tom smislu imali određen epistemološki prioritet.

Međutim, svaki pokušaj da se prirodne nauke zasnuju čisto logičkim putem na neposrednom iskustvu Kvajn proglašava beznadežnim, tvrdeći da je krajnja motivacija takve epistemologije „kartezijansko traganje za izvesnošću“ (Kvajn 2007d: 190). Uistinu, njihov projekat je smatrao privlačnim utoliko što bi naučni diskurs doveo u eksplicitniju i sistematičniju vezu sa opservacionim tačkama provere, ali ujedno i da on ne može biti uspešno sproveden (Quine 1981: 23). U narednim paragrafima ćemo nastojati da razmotrimo osnove na kojima Kvajn gradi ovakav stav.

2. Dogma redukcionizma i teza holizma

U revolucionarnom članku „Dve dogme empirizma“ Kvajn logičkom pozitivizmu zadaje smrtonosni udarac ukazujući na nemogućnost uspostavljanja oštre distinkcije između analitičkih i sintetičkih iskaza (prva dogma) s jedne strane, i odbacivanjem redukcionizma (druga dogma) karakterističnog za njihovu filozofiju s druge. Kvajn prihvata Dijemov (Pierre Duhem) uvid „da se naši iskazi o spoljašnjem svetu suočavaju sa sudom čulnog iskustva ne pojedinačno, nego kao skupno telo“. Dakle, ne sme se pretpostavljati da se „za svaki iskaz, ili za svaki sintetički iskaz, vezuje jedan jedinstveni niz mogućih čulnih događaja, da pojavljivanje bilo kojeg od njih čini istinitost iskaza verodostojnijom“ (Kvajn 2007a: 159). Naučna praksa nam ukazuje⁸ na činjenicu da naučnici koji testiraju hipotezu H moraju pretpostaviti istinu nekog skupa pomoćnih pretpostavki A (da bi se uopšte mogle izvesti opservacione posledice) (Dijem 2003: 192). Odnosno, *empirijski sadržaj* ne pripada pojedinačnim rečenicama teorije nezavisno od drugih rečenica te teorije. Osoba koja zastupa epistemički holizam tj. koherentizam će pojedinačni iskaz

7 U pogledu realizma, pozitivisti su bili neutralni jer im njihova antimetafizička orijentacija nije dopuštala da ulaze u razmatranje odnosa iskustva i stvarnosti, mada se često navodi da su bili pritaženi realisti. Sindelić u prilog ovog stava navodi da je naporedo sa pozitivistima postojala jedna velika grupa realista koja se držala pozitivističke slike nauke, s tim što su bili otvoreni realisti tvrdeći da je „nauka pokušaj da se sazna stvarni svet. Istine o takvom svetu su istine bez obzira šta ljudi misle i uvek postoji jedan jedinstven najbolji opis bilo kog izabranog aspekta takvog sveta“ (Sindelić 2009: 4).

8 Reč je o tome da, iako je opovrgavanje pojedinačne hipoteze logički u redu, nije metodološki izvodivo jer pojednostavljuje stvarnu naučnu praksu.

smatrati opravdanim ukoliko sa celinom ostalih verovanja čini jednu koherentnu mrežu verovanja. Upravo to otkriće⁹ bi trebalo da pomogne Kvajnu pri reorijentisanju i spasavanju empirizma (Gibson 1986: 3), a mi ćemo u radu, između ostalog, preispitati i tu mogućnost.

Međutim, važno je imati u vidu, a što se često previđa, da Dijemova holistička teza i Kvajnova holistička teza nisu identične teze (Zorić 2014: 205–206). Prethodno iznesen Dijemov stav jeste sadržan u Kvajnovoj tezi, ali Kvajnovom tezom se dodatno tvrdi da *uvek* možemo zadržati neki iskaz tako što ćemo izvršiti izmene na drugim mestima unutar sistema. Odnosno da *uvek postoji skup teorijskih pretpostavki A*, dok Dijem prosto smatra da ne možemo biti sigurni da takav skup ne postoji, ne tvrdeći, dakle, da uvek postoji.¹⁰ Kvajn zaključuje da je, ukoliko prihvatimo holizam, epistemološki redukcionizam nemoguć, a zahtev za oštrom distinkcijom analitičko/sintetičko besmislica.

U navedenom članku Kvajn namesto slikom piramide iskaza karakterističnom za logičke pozitiviste, znanje predstavlja kao ljudsku tvorevinu koja liči na „polje sile“ čiji obodi se dodiruju sa *iskustvom*. A kako, kao što smo gore videli, usled postojanja mogućnosti izmena unutar polja, sukob sa iskustvom na periferiji može biti rešen Kvajn zaključuje: „Svaki iskaz se može smatrati istinitim pod bilo kojim okolnostima ukoliko se na drugim mestima u sistemu izvrše dovoljno drastične izmene [...] Obrnuto [...] nema iskaza koji se ne bi mogli revidirati“ (Kvajn 2007a: 161). Drugim rečima, Dijemova i Kvajnova teza holizma razlikuju se utoliko što Kvajnova teza u sebi sadrži i *tezu radikalne revizibilnosti*. Iz ovako iznesenog, *radikalnog* oblika holizma sledi da ne postoji mogućnost svođenja teorijskih iskaza na opservacione iskaze, i da se ne može govoriti o empirijskom sadržaju pojedinačnog iskaza.

Međutim, nekoliko godina kasnije Kvajn uočava da su “U ovoj nemogućnosti redukcije neki filozofi videli krah epistemologije” (Kvajn 2007d: 198), te da je „lišavanje epistemologije njenog starog statusa prve filozofije oslobodilo jedan talas epistemološkog nihilizma“ (Kvajn 2007d: 203). Ono što, svakako, treba imati u vidu jeste da krah logičkog pozitivizma nije isključivo posledica Kvajnovе kritike. Gubitak njegovog kredibiliteta u stručnim krugovima pre svega se tiče neuspeha da svoju sliku prirode nauke pomire sa velikim naučnim revolucijama koje su se odigrale 1905. godine. Metodološke analize revolucija potakle su preispitivanje ključnih pretpostavki logičkog pozitivizma, na čijim kritikama se razvija savremena

9 Za takozvani “argument naučne prakse” se može činiti da je pogrešan jer naučnici u praksi proveravaju i opovrgavaju pojedinačne hipoteze. Međutim, zastupaćemo stav da, iako posmatrane kao izolovani sistemi od strane naučnika, pojedinačne naučne hipoteze pretpostavljaju prihvatljivost pozadinske teorije. Videti: Zorić 2014: 204.

10 To nije jedina razlika koja se može povući između ove dve teze kao što Zorićeva detaljnije razjašnjava u članku, ali za nas je na ovom mestu jedino navedena razlika važna.

filozofija nauke, i to pre svega stanovišta Popera, Kuna i Fajerabenda (Sindelić 2009: 19). Uprkos tome što se njihova stanovišta u mnogim aspektima mogu smatrati suprotstavljenim, ona ipak dele neke zajedničke stavove. Stoga ćemo se, zarad našeg cilja, fokusirati na njihovu kritiku pojma opservacionalnosti koja se doživljava kao pretnja po objektivnost nauke i njen epistemički autoritet.

Kvajn će sebi postaviti nešto drugačije ciljeve. Naime, on će na jedan nov način formulirati kriterijume opservacionalnosti s ciljem da prevaziđe probleme koji su za logički pozitivizam bili nepremostivi, a da ne žrtvuje objektivnost nauke, i zadrži metodološke prednosti savremene filozofije nauke. No, pre nego što detaljnije razmotrimo stavove pomenutih relativista, ne bi bilo na odmet da izložimo neke od argumenata protiv redukcionizma. Takvi prigovori će nam pomoći da razjasnimo okolnosti pod kojima se odigrava Kvajnova dopuna prvobitno oskudno određenog pojma *iskustva*.

Da li se sa krahom redukcionizma u potpunosti obezvređuje funkcija opservacionih rečenica? Ukoliko ne postoji mogućnost svodenja teorijskih rečenica na opservacione rečenice, čini se da je krajnje nepotrebno formulirati kriterijume opservacionalnosti. Izlažući Kvajnovu kritiku distinkcije analitičko/sintetičko, Suppe (Frederick Suppe) ukazuje da njeno poricanje vodi ka neodrživosti distinkcije opservaciono/teorijsko (Suppe 1977: 80). Predstavnik epistemičkog koherentizma i Kvajnov učenik Donald Dejvidson (Donald Davidson) odlazi još dalje i predlaže ukidanje distinkcije između opservacionih i ostalih rečenica kritikujući je kao *treću* dogmu (Dejvidson 1995: 146–147; Lazović 1994: 103). Sve ovo nas navodi da se zapitamo *zašto* Kvajn u potonjim radovima insistira na formulisanju kriterijuma opservacionalnosti. Ili što je još važnije *kako* to namerava da sprovede a da ne upadne u zamke koje je sam postavio na taj put.

3. Empirizam u naturalističkom ruhu

Kvajn u članku „Dve dogme empirizma“ o *iskustvu* govori u najopštijim crtama ne upuštajući se detaljnije u izlaganje ovog pojma. Naime, on u najranijoj fazi svoje filozofije evidentno sve napore ulaže u to da pokaže nemogućnost uspostavljanja oštre distinkcije analitičko/sintetičko kako bi filozofiji uskratio status prve filozofije i potom naturalizovao epistemologiju. U osvrtu na taj rani članak Kvajn između ostalog priznaje da je bespotrebno zastupao radikalnu verziju holizma (Quine 2004c: 57). Odnosno, da je iznošenje *umerene* verzije holizma kojom se tvrdi da naučna rečenica ne može nezavisno implicirati empirijske posledice bilo dovoljno za pobijanje dogme redukcionizma (Quine 2004c: 62).

Tek desetak godina nakon „Dve dogme empirizma“, Kvajn je „postajući *naturalista* svesnije i eksplicitnije“ ojačao prethodno grubo određenje ‘iskust-

va' (Quine 2004c: 62). Povod je bilo to što je uvideo potrebu za detaljnim razjašnjenjem svojih pravih teorijskih ciljeva. Stoga nam predstoji da ukratko prikažemo na koji način Kvajn razvija svoju verziju naturalizma.

Kao naturalista, Kvajn prihvata dva stava: prvo, da ne postoji uspešna prva filozofija, odnosno, kao što smo videli, ne postoje iskustvene ili *a priori* osnove izvan nauke uz pomoć kojih bi nauka mogla biti opravdana ili racionalno rekonstruirana. Drugo, nauka je ta koja nam odgovara na pitanje: čega ima? (ontologija), i kako mi saznajemo to čega ima? (epistemologija) (Gibson 1998: 668). Naturalistička epistemologija polazi od realističke pretpostavke da posedujemo neko znanje o svetu, te ne počinjemo globalnim skepticizmom, već objašnjavamo nastanak znanja koje posedujemo.¹¹ Kvajn o svom gledištu govori kao o „prosvetljenom“ empirizmu. On je prosvetljen jer novi epistemolog slobodno može da koristi otkrića nauke pri ispitivanju fenomena znanja. Naturalistički epistemolog neće biti zainteresovan za rasprave oko globalnog skepticizma iz razloga što će skeptičke sumnje smatrati naučnim sumnjama (Quine 2004a: 287). Epistemološko stanovište će, dakle, pretpostavljati ontološko stanovište. Izvan pretpostavljenog ontološkog stanovišta, odnosno prihvaćenog sistema verovanja ne postoji neka druga koncepcija realnosti (iz koje bi se procenjivala trenutno prihvaćena naučna teorija).

Ukoliko se usredsredimo na drugi stav postaje nam jasno da Kvajn smatra da je trenutno prihvaćena nauka fizikalistička i empiristička, čime je obavezivanje na naturalizam ujedno i obavezivanje na *fizikalizam*¹² i *empirizam*.

Kvajn prihvata dva glavna načela empirizma: „Jedno načelo je da bilo šta što predstavlja svedočanstvo za nauku jeste čulno svedočanstvo. Drugo načelo jeste da sve učenje značenja reči mora na kraju da počiva na čulnom svedočanstvu“ (Kvajn 2007d: 191). Cilj „Dve dogme empirizma“, svakako nije bio da umanjí značaj empirizma, već da odbacivanjem onoga što je smatrao antiempirijskim u filozofiji Bečkog kruga, empirizam načini „empirističkim“. Pritom će filozofija, kako Kvajn smatra, ne samo zadržati onaj „pravi duh“¹³ koji je karakterisao nastojanja Bečkog kruga, već ga i doslednije sprovesti. Na epistemološko pitanje koje se tiče odnosa svedočanstva i teorije odgovaraćemo unutar nauke (Quine 1981: 72). To što

11 Pozicija prema kojoj jedino putem nauke dolazimo do znanja i razumevanja stvarnosti često se naziva *scijentizmom*.

12 Fizikalizam ovde znači da su svako stanje ili događaj u svetu određeni nekim fizičkim stanjem ili događajem. Ne može biti promene bez promene u mikrofizičkim stanjima (Quine 1981: 98).

13 Ejer (Alfred Ayer) je okarakterisao filozofiju logičkog pozitivizma kao očigledno pogrešnu, ali „pravog duha“, misleći pritom na pretenzije Bečkog kruga ka filozofiji „naučnog duha“ (Magee, Ayer 1976). Više o takvom stavu prema filozofiji videti: Quine 1981: 190–193.

sada nauka¹⁴ obezbeđuje okvir za razumevanje empirijskog znanja predstavlja revolucionarnu suštinu Kvajnovе koncepcije naturalističke epistemologije.

Ipak, ne smemo naivno pomisliti da se Supeov prigovor može izbeći pukim odustajanjem od fenomenološke epistemologije koja je inspirisala projekat izvođenja znanja o svetu iz iskaza o neposrednom čulnom iskustvu. Pored Karnapa koji kasnije otvoreno zastupa fizikalizam, u vidu moramo imati još jednog istaknutog člana Kruga, Ota Nojrata (Otto Neurath). Štaviše, Kvajn u „Naturalističkoj epistemologiji“ eksplicitno tvrdi da Nojrat zastupa naturalistički stav u pogledu nauke: „U potrazi smo za jednim razumevanjem nauke kao institucije ili procesa unutar sveta, i ne očekujemo da to razumevanje bude iole bolje od same nauke koja je njegov predmet. Ovaj stav je u stvari stav za koji se već u vreme Bečkog kruga zalagao Nojrat, sa parabolom o mornaru koji svoj brod mora da opravlja u toku same plovidbe“ (Kvajn 2007d: 199). Međutim, zašto već na sledećoj stranici čitavu debatu o protokol rečenicama proglašava jalovom?

Iako su Kvajnova zapazanja, kako ćemo videti, bliska Nojratovom viđenju rešenja problema, Nojrata ipak nije interesovalo da govori o odnosu sa spoljašnjim svetom¹⁵, i smatramo da to pruža definitivnu potvrdu našoj pretpostavci da Kvajnovо stanovište nedvosmisleno za cilj ima da se ta veza održi i objasni. U nastavku rada pažnju ćemo posvetiti Kvajnovom pokušaju da ostvari taj cilj.

Kvajn, dakle, smatra ustanovljenom naučnom činjenicom da sve informacije o spoljašnjem svetu dobijamo preko uticaja koji spoljašnje sile vrše na naša čula. On prihvata dominantnu fizičku teoriju, i prema tome fiziologiju receptora, a potom razmatra kako ovaj čulni *input* podržava samu fizičku teoriju koju usvajamo.¹⁶ Zadatak epistemologije u ovom novom, naturalističkom obliku biće da objasni kako na osnovu oskudnog *inputa* na kraju nekako ipak dolazimo do teorije o spoljašnjem svetu koja se pokazuje uspešnom u predviđanju potonjeg čulnog *inputa* (Quine 1992: 1). Dakle, Kvajnov projekat je dvostruk.

Novina se upravo sastoji u tome što, za razliku od kasnog Karnapovog i Nojratovog empirizma ovakav eksternalizovani empirizam naučni metod čini empirijskim, umesto da se, kao kod Nojrata, svede isključivo na zahtev za unutarnjom koherencijom (Quine 1981: 39). Objašnjenje znanja je empirističko jer naglašava

14 Nauke koje preporučuje su: psiholingvistika, psihologija, evoluciona biologija, istorija, sociologija itd. Kvajn u ovom kontekstu pojam “nauke” shvata široko, ne ograničavajući se na “tvrde” nauke poput fizike i hemije. Međutim, zanemarivanje izvesnih rezervi sa kojima Kvajn iznosi ovaj stav često dovodi do pogrešnih interpretacija i zloupotreba njegove filozofske pozicije. Tim problemom smo se više bavili u: Mijić 2013; videti još: Weir 2014: 118–119.

15 Ukazivao je na nemogućnost neposrednog upoređivanja rečenica sa stvarnošću, te je kao kriterijum za prihvatanje ili odbacivanje bilo koje rečenice predložio koherenciju sa sistemom već prihvaćenih rečenica (Lazović 1994: 110).

16 Pritom tvrdi da je cirkularnost izbegnuta jer ne pretenduje na to da *dokaže* fizičku teoriju (Quine 1981: 24).

ulogu čulne stimulacije. Insistira se na tome da je uloga čulne stimulacije uzročna: „A je *epistemološki prioritetnije* u odnosu na B ukoliko je A *uzročno bliže* čulnim receptorima nego B. Ili što je u nekim aspektima bolje, napustimo govor o epistemološkom prioritetu i govorimo jednostavno o tome što je *uzročno najbliže* čulnim receptorima“ (Kvajn 2007d: 200). S obzirom na to, omogućeno mu je da govori o vezi između sveta i opservacionih rečenica kao o prosto uzročnoj vezi.

4. Kvajn o opservacionim rečenicama. Kriterijumi opservacionalnosti

U knjizi *Riječ i predmet* Kvajn napušta pojam opservacije i namesto toga govori o *opservacionim rečenicama* nastojeći da iznese naturalističko objašnjenje kako neki iskazi mogu biti direktno povezani sa proksimalnim stimulusima. Taj korak je veoma važan jer nam “nameće dva pitanja – dobro i loše. Lošim se dovodi u pitanje postojanje spoljašnjeg sveta, ali ono je odbačeno. Dobro pitanje je sledeće: Odakle potiče snaga našeg uverenja da postoji spoljašnji svet? Odakle potiče naša istrajnosti u predstavljanju diskursa kao nečeg o stvarnosti, i stvarnosti izvan stimulacije čula?” (Quine 2004b: 195).

Kvajn će pri reformisanju empirizma pokušati da se prilagodi intersubjektivnim metodama karakterističnim za samu nauku. Stoga nam postaje jasno da su termini koje koristi: „opservacione rečenice“, „okidanje čulnih receptora“, „stimulacija“, odabrani jer su u skladu sa metodološkim zahtevima empirijskih nauka, čije prednosti tako možemo uživati (Quine 1981: 40).

Strategija koju Kvajn preporučuje za proučavanje odnosa svedočanstva i teorije jeste genetička (Quine 2004a: 294). Smatrajući da je znanje ukorenjeno u jeziku želi da prouči kako učimo jezik, a genetički pristup smatra zgodnim jer je učenje jezika nešto što je dostupno naučnom proučavanju. U okviru njegove filozofije, dakle, nalazimo blisku povezanost lingvistike i epistemologije, on zadržava dihotomiju epistemičko/semantičko karakterističnu za filozofiju logičkog pozitivizma.

Kvajn sledi Djujija (John Dewey) u naturalističko-bihejviorističkom shvatanju jezika, i ne ostavlja prostor za ideju privatnog jezika. Naravno, on neće tvrditi da unutrašnji faktori ne postoje i da ne mogu varirati, ali ne smatra da je njihova uloga bitna „po komunikaciju dokle god nije poremećeno usklađivanje jezika sa spoljašnjim nadražajima“ (Kvajn 2007d: 197). Takav eksternalizovani empirizam se ograđuje od mentalizma i prihvata samo opservacione termine koji se mogu ostenzivno naučiti i čija primena je intersubjektivno proverljiva (Gibson 2004: 183; Kvajn 2007e: 168). Dakle, dete, ili odrasla osoba (na primer, lingvista koji proučava njemu nepoznat jezik) uči reči tako što ih sluša i koristi u prisustvu spoljnih nadražaja. Još jedan neophodni sastavni deo ovako shvaćenog učenja jezika je odobravanje ili neodobravanje onoga što je dete izreklo.

Drugim rečima, prvi zahtev koji neka rečenica mora ispuniti da bismo je smatrali opservacionom rečenicom jeste da se govorno lice sa njom složi ili ne složi samo na osnovu stimulusa kojima je u tom trenutku izložena.¹⁷ Ovaj tzv. *subjektivni* ili *solipsistički* zahtev je ono što opservacione rečenice čini eksperimentalnim kontrolnim tačkama teorija o svetu, jer ih možemo dovesti u direktnu vezu sa opažljivim okolnostima (Quine 1993: 111).

Drugi, *intersubjektivni* uslov nameće se usled shvatanja jezika kao društvene veštine koju stičemo od drugih govornih lica koja sa nama dele opservacije, i zahteva da sva kompetentna¹⁸ govorna lica o takvoj rečenici donesu isti sud. Na taj način, opservacione rečenice, ne samo da predstavljaju riznicu svedočanstva za nauku, odnosno snabdevaju je empirijskim sadržajem, već obezbeđuju i objektivnost nauke (Quine 1993: 109).

Prema Kvajnu postoje dva opšta metoda učenja jezika: ostenzija i analoška sinteza (Gibson 1988: 3). Ostenzivni metod smo ilustrovali primerom deteta koje po prvi put uči jezik, odnosno, videli smo kako se savladavaju elementarni delovi jezika (na primer, opservacione rečenice). Međutim, najveći deo teorijskog (to jest, referencijalnog) jezika ide izvan takvih rečenica i uključuje rečenice koje nisu direktno povezane sa čulnim stimulacijama, i koje mogu biti naučene samo posredstvom nesvodivih koraka analogije, odnosno koraka koji, ukoliko se prate unatrag, neće omogućiti glatko izvođenje teorijskog jezika na osnovu opservacionog jezika. Ne-opservacioni delovi maternjeg jezika se mogu savladati samo tako što će dete na neki način učiti da povezuje opservacione rečenice sa trajnim rečenicama čija istinosna vrednost ne zavisi od trenutnih okolnosti (Quine 2004a: 294).

Treba istaći da, za razliku od tradicionalne filozofije nauke koja je, posmatrajući naučno saznanje kao relativno pasivno opisivanje već gotovog iskustava iz kog se induktivnim generalizacijama izvode istiniti teorijski iskazi, u potpunosti ignorisala ulogu konceptualnog aparata, Kvajn ističe ulogu konceptualnog okvira, i gornjim argumentom pokazuje da je „konceptualizacija neodvojiva od [kognitivnog] jezika“ (Quine 1999: 2).

17 Opservacione rečenice su okazionalne rečenice (Quine 1992: 3). Na primer, čini se da rečenica „Ovde je toplo“ zadovoljava ovaj kriterijum, jer moja spremnost da se sa njom složim zavisi od relevantnih stimulacija mojih čula. Dok. na primer rečenica „Mleko je u frižideru“ ne ispunjava taj kriterijum, jer osim ukoliko u tom trenutku ne gledam u frižider, moja spremnost da se sa njom saglasim neće zavistiti samo od mojih čulnih stimulacija, već i od, recimo sećanja.

18 „Kompetentnost“ ovde znači članstvo u određenoj jezičkoj zajednici, bilo samo npr. hemičara koji govore srpskim jezikom ili zajednici svih ljudi koji govore srpskim jezikom. “Ponekad se primećuje da stručnjaci mogu na prvi pogled da prepoznaju ono što neuvezbani posmatrač ne može [...] Stručnjaci ostaju pri onom nivou svedočanstva oko kojeg su se kao stručnjaci dogovorili, ali u načelu mogu da tu teško razumljivu evidenciju izraze opservacionim terminima na laičkom nivou” (Kvajn 2007e: 168).

Sposobnost referiranja predstavlja sofisticiraniju upotrebu jezika nego izricanje opservacionih rečenica, i dete je stiče malo po malo kako odrasta unutar lingvističke zajednice. Ontološke obaveze se javljaju s dubljim ulaženjem u jezik, “Jer mada možemo biti potpuno zadovoljni time kako je dete naučilo da upotrebljava reč “mama” i “voda” baš onda kada su prisutni odgovarajući objekti, ili kao sredstvo za izazivanje njihovog prisustva, mi još uvek nemamo pravo da te reči koje dete izgovara otpočetak tumačimo kao termine koji označavaju stvari ili supstancije” (Kvajn 2007b: 44). Za dete se može reći da je počelo da govori o objektima tek kada je u potpunosti ovladalo ispravnom upotrebom individuirajućih termina (“isto”, “jedan”).¹⁹

No, pre nego što razmotrimo prigovore koji se upućuju Kvajnovom shvatanju opservacionih rečenica iznećemo još neka od obeležja kvajnovskog naturalističkog obavezivanja na empirizam. Jedan od najistaknutijih interpretatora Kvajnovе filozofije Rodžer Gibson (Roger Gibson) naglašava da se Kvajn prema tezi holizma odnosi kao prema *empirijskoj* tvrdnji ne samo o stvarnoj naučnoj praksi, već o jeziku teorije. Teza holizma je naučna tvrdnja o naučnim teorijama, a njeno naučno objašnjenje obezbeđuje lingvistika (Gibson 1988: 36–37). Kvajn nam teorijom učenja jezika nudi jedno naturalističko objašnjenje toga zašto se dešava holizam. Doduše, ne čini se da ovako predstavljen model jezika dovodi do krupnijih odstupanja u odnosu na shvatanja iznesena u „Dve dogme“. Opservacione rečenice se nalaze na obodu jezika i obezbeđuju vezu sa spoljašnjim svetom. Međutim, najveći deo jezika se proteže izvan oblasti opažljivih stvari. Putevi kojima usvajamo teorijski jezik su isti oni putevi kojima opservacija pruža svedočanstvo za naučne teorije. “Visoko teorijski iskazi su oni čija se veza sa ekstralingvističkim stimulusima gotovo u potpunosti sastoji od ovih vibracija koje se prenose posredstvom strukture [...] Obično se o takvim iskazima može suditi samo na osnovu koherencije [...]” (Kvajn 2007b: 54).

Međutim, iako holista na ne-opservacionom planu, Kvajn je na planu opservacionih iskaza priznao epistemološku relevantnost činjenice da su takva verovanja u direktnoj uzročnoj vezi sa spoljnim svetom. Tvrdio je da opservaciona rečenica poseduje empirijski sadržaj koji je u potpunosti njen²⁰ čime je pravio ustupak fundamentalizmu (Lazović 1994: 152). Kvajn se, bar u ranom periodu “Naturalističke epistemologije”, nije ustručavao od takvog ustupka želeći da sačuva osnovna načela empirizma. Ovo objašnjenje je važno jer ukazuje zašto Supeov argument ne bi mogao predstavljati direktnu opasnost po Kvajna.

19 Za potpuniji uvid u Kvajnovо objašnjenje učenja jezika i govora o objektima videti: Kvajn 2007b.

20 Nezavisnost empirijskog sadržaja opservacione rečenice sledi iz prirode veze između sadržaja naših opservacionih iskaza i objekata spoljašnjeg sveta, izražene prvim uslovom opservacionosti.

U narednom poglavlju pokušaćemo da ispitamo da li je pravljenje ovakvog ustupka održivo u okviru Kvajnovog stanovišta? Konačno, ukoliko odustanemo od takve interpretacije, da li osuđujemo Kvajna na epistemološki nihilizam?

5. Teorijska opterećenost opservacije?

Drugim prigovorom tradicionalnom stanovištu o opservacionim rečenicama ističe se da je opservacija teorijski opterećena jer prethodno znanje (uverenja, jezik) utiče na naše opservacione izveštaje, te je distinkcija opservacionog i teorijskog u nauci potpuno relativizovana, odnosno gubi svaku filozofsku zanimljivost. Međutim, implikacije brisanja pomenute razlike su dalekosežne. Neki čak smatraju da bismo svet videli na različite načine polazeći od različitih konceptualnih okvira (paradigmi, pozadinskih teorija). Ovakve teorije su nesamerljive tj. ne mogu se prevesti jedna na drugu, a odatle je jedan korak do relativizma. U tom svetlu nije teško razumeti zašto je odbacivanje temeljne pozitivističke distinkcije dovelo do procvata relativizma u savremenoj filozofiji nauke.

Kvajn, svakako, u više navrata pokušava da odgovori na prigovor o teorijskoj opterećenosti opservacije. To stanovište ćemo pokušati da razmotrimo u sprezi sa njegovom holističkom tezom iz razloga što je upravo to mesto ključno za njegovu odbranu objektivnosti nauke.

Važno je imati na umu da opservacione rečenice o kojima smo govorili ne referiraju na stimulacije. Da bi se govorilo o stimulaciji nerava retine potrebno je mnogo lingvističkih i teorijskih sofistika, dok se opservacione rečenice usvajaju i bez takvih sofistika. One su prosto reakcija na svet sa kojim se osoba susreće. Zbog toga su temeljne za učenje jezika. Pretpostavka je da oko teorijskih rečenica može postojati neslaganje, dok se oko opservacionih rečenica može uspostaviti saglasnost. One su prema toj pretpostavci, možemo reći: „aontološke“.

Međutim, stvari nisu tako jednostavne. Svestan da nekako mora objasniti povezanost ovih rečenica sa teorijom, Kvajn iznosi gledište o *dualnom* statusu opservacionih rečenica. Prema tom Kvajnovom gledištu one se mogu smatrati nezavisnim od teorije (sa nezavisnim empirijskim sadržajem), ali i kao teorijski opterećene (sa empirijskim sadržajem koji je imanentan, odnosno relativan u odnosu na teoriju). U prvom slučaju govorimo o *holofrastički* shvaćenim rečenicama u kojima Kvajn nalazi 1. poreklo jezika; 2. kako ulazak deteta u jezik, tako i ulazak lingviste u jezik koji ne poznaje; 3. riznicu znanja za naše znanje spoljašnjeg sveta, i to bez pomoći principa premošćavanja.²¹ Takvi principi premošćavanja nepotrebni su iz

21 Hans Rajhenbah (Hans Reichenbah) i Tomas Neigel (Thomas Nagel) su upotrebljavali principe premošćavanja ili *Zuordnungsdefinitionen* kako bi pokušali da ispune jaz između opservacionog jezika i teorijskog jezika. Odnosno, ti principi govore kako se procesi postulirani

razloga što opservacione rečenice imaju i *analitički* aspekt koji omogućava logičke veze između njih i teorijskih rečenica. Preciznije, radi se o tome da se sastavne reči opservacione rečenice pojavljuju u teorijskim rečenicama. Odnosno, te dve vrste rečenica će deliti vokabular. Na primer, opservaciona rečenica koja sadrži reč 'voda' udružuje snage sa teorijskim rečenicama sastavljenim od tehničkih izraza poput 'H₂O' (Quine 1992: 7). Posmatrana holofrastički, rečenica je nezavisna od teorije, međutim, posmatrana analitički, odnosno reč po reč, teorijski je opterećena. Dakle, holofrastički shvaćene, opservacione rečenice predstavljaju nepodeljenu celinu,²² dok se kao analitičke mogu razložiti na delove.²³

Prednost koju Kvajn ima u odnosu na relativiste, već nam je jasno, postiže holofrastički shvaćenim opservacionim rečenicama. Međutim, uviđamo jednu prilično zbunjujuću stvar: holistička teza se istovremeno primenjuje, i ne primenjuje na opservacione rečenice. Šta to znači? Da li je reč o nekom propustu? Da li prihvatanje holističke teze čini neplauzibilnim prihvatanje opservacionih rečenica sa nezavisnim empirijskim sadržajem? Jer, kako smo pokazali, prema Kvajnovom naturalističko-bihejviorističkom shvatanju učenja jezika teza holizma svoje poreklo ima u analitički shvaćenim opservacionim rečenicama.

Neki autori smatraju da smo, u stvari, suočeni sa sledećom dilemom. Ili su opservacione rečenice nezavisne od teorije i prema tome poseduju nezavisan empirijski sadržaj, ili su teorijski opterećene i prema tome potvrđuju ili opovrgavaju teoriju, ali ne poseduju empirijski sadržaj (De Rosa, Lepore 2004: 80).

Opservacione rečenice su one koje usvajamo kada učimo maternji jezik i za njih nam nije potrebno prethodno znanje. Postoje rečenice koje se usvajaju samo putem teorije, ali kasnije postaju opservacione; na primer rečenica koju bi izgovorio lekar nakon letimičnog pogleda: „Hipertireoza!“ (Quine 2000: 4). Imajući ovo u vidu, razmotrimo sledeću situaciju. Govorno lice će u okolnostima stimulacije izgovoriti opservacionu rečenicu: „Zec!“, ali je može odbaciti ukoliko otkrije da je ono što je tada opazilo bila, na primer papirna imitacija, a ne prava životinja. Okolnosti su bile *obmanjujuće* (Hylton 2007: 136). Kvajn takav upliv greške u *Riječ i predmet* objašnjava time da rečenica nije bila opservaciona, tj. da je došlo do upliva propratnih informacija (Quine 1999: 44). Međutim, nešto kasnije u toku karijere, odlučio je da stvari postavi drugačije.

teorijom odnose na ono što se može direktno opažati, a što Kvajn smatra nepotrebnim ukoliko prihvatimo dualni status opservacionih rečenica (Quine 1993: 110).

- 22 Holofrastički shvaćene, dakle, nemaju unutarnju pojmovnu strukturu, bez koje, kako Kvajn smatra, rečenica ne može imati formu subjekt-predikat, a samim tim neće biti ni prostora za kvantifikaciju, odnosno stvaranje ontološke obaveze. Videti: Fogelin 2004: 40.
- 23 Opservaciona rečenica može se sastojati samo od jedne imenice ili prideva, samo što je u tom slučaju jedini deo ortografski identičan celini.

Neposredno slaganje sa rečenicom i dalje će predstavljati kriterijum opservacionalnosti, ali prihvatice i da neposredni pristanak može biti „povučen“. Zbog toga Kvajn stepen podložnosti rečenice na odbacivanje postavlja kao nezavisnu dimenziju opservacionih rečenica, naime, govori o *stepenu njihove teoretičnosti* (Quine 2000: 4). To što smo skloni da revidiramo naše teorije kao odgovor na prihvatanje određenih opservacionih rečenica, pokazuje nam integrisanost opservacionih rečenica u ostatak naše teorije. Međutim, integracija povlači mogućnost revizije i u suprotnom smeru, pa isto tako možemo povući opservacionu rečenicu ukoliko bi njeno prihvatanje zahtevalo preterane modifikacije teorije. Ove dve tendencije su neodvojive (Hylton 2007: 138). Stepem prijemčivosti rečenice na odbacivanje, dakle, predstavlja stepen njene teoretičnosti.

Kvajn ipak priznaje: „Ovaj korak me navodi da se približim Kunu, Fajerabendu i Hansonu koji su prigovarali opservacionim rečenicama da su opterećene teorijom. One to i jesu, sada se slažem, u svim stepenima, ali njihova opservaciona uloga ostaje. Neposrednost pristanka pokazuje da su na ovaj ili onaj način postale uslovljene kao celine na perceptivno slične nervne unose i tako služe kao opservacione tačke u eksperimentalnom testiranju hipoteza“ (Quine 2000: 6). Da li su onda novine koje unosi u učenje o opservacionim rečenicama dovele u pitanje nezavisnost opservacionih rečenica od teorije? Prema Kvajnovim rečima, njegov pogled na nauku uključuje i relativističke i apsolutističke crte (Quine 1984: 293), međutim, ističe da se optužbe za relativizam koje se odnose na opservacione rečenice mogu prevazići.

Naime, jezik učimo tako što najpre ovladavamo onim rečenicama koje su direktan odgovor na stimulus (uz ogradu da će se govoriti o stepenu njihove teoretičnosti, odnosno opservacionalnosti). Upravo insistiranjem na ovakvom shvatanju opservacionalnosti Kvajn namerava da ukloni tenziju između holističkih ubeđenja i potrebe za početnom tačkom koja treba da očuva empirizam, odnosno pojam empirijskog sadržaja i objektivnost nauke. Naime, opravdanje nauke i dalje će pronalaziti u uspešnim predviđanjima opservacija.²⁴ Iako je opservacija konkluzivna samo u promenljivoj stepenu, Kvajn je i dalje prihvata kao *locus* svedočanstva. Međutim, Kvajn je istovremeno i holista, te ističe da izvođenje opservacionih iskaza zahteva skup međusobno povezanih hipoteza. Ovakav način povezivanja teorije i spoljašnjeg sveta će, čini se, biti „dovoljno empirizma“ kada sagledamo ambicije njegove filozofske pozicije, a što ćemo pokušati da pokažemo u zaključku.

24 Opservacioni test naučnih hipoteza u stvari sastoji se u proveravanju opservacionih kondicionala koje one impliciraju. Opservacioni kondicional je generalizacija koju dobijamo iz opservacionih rečenica i sastoji se iz dve opservacione rečenice. Njegov oblik možemo uprošćeno predstaviti sa: “Kad god X, onda Y”. Ove rečenice imaju opštost nezavisno od mesta i vremena izricanja, što ne znači da pretpostavljaju nekakvu ontologiju prostora ili vremena, ili nekakvu univerzalnu kvantifikaciju nad njima. Skup opservacionih kondicionala koje teorija implicira predstavlja njen empirijski sadržaj.

Smatramo da ovako zamišljeno stanovište ne nailazi na inherentna ograničenja. Problem bi se ogledao u tome što Kvajn ne pojašnjava u dovoljnoj meri kako bismo od rečenica koje predstavljaju puke odgovore na stimulaciju, prilikom učenja jezika, prešli na artikulisane teorijske rečenice (Fogelin 2004: 41). Odnosno objašnjenje psiholoških mehanizama koji leže u pozadini analoške sinteze nije dovoljno razvijeno (Gibson 2004: 190), što svakako predstavlja manu jednog naturalističkog pristupa kakav je Kvajnov. Međutim, takve prigovore ostavićemo po strani, jer se tiču održivosti njegovog naturalističko-bihejviorističkog shvatanja jezika za čije razmatranje u ovom radu nemamo dovoljno prostora.

Predstoji nam, međutim, razmatranje još jednog prigovora koji takođe ima veze sa njegovom holističkom tezom, a od odgovora na njega će zavisiti i odgovori na pitanja postavljena u uvodu rada.

6. Zaključna razmatranja

Naime, u nekim od kasnijih radova, uprkos tome što je umerio holizam, Kvajn ipak tvrdi da „U pomalo doslovnom smislu, Dijemova teza važi čak i za ove opservacione iskaze jer će naučnik i njih ponekad odbaciti ukoliko su u suprotnosti sa dobro potkrepljenim korpusom teorije i ako nije uspeo da ponovi eksperiment“ (Kvajn 2007e: 166). Ipak, Kvajn dalje u istom tekstu tvrdi da takav stav važi u principu, ali da je u praksi „to ekstremni slučaj, a srećom ne karakteristika“ (Quine 1981: 71).

Neki autori ne smatraju ovu distinkciju *u praksi* – *u principu* zadovoljavajućom, izvodeći pritom zaključak da je priznavanje principijelne mogućnosti revidiranja opservacione rečenice sve što nam je potrebno da im poreknemo nezavisan empirijski sadržaj (De Rosa, Lepore 2004: 81).

Želimo ovaj prigovor nekako da dovedemo u vezu sa Rortijevim (Richard Rorty) osvrtom na Kvajnovu filozofiju iz razloga što se sa Kvajnom slaže u prihvatanju holizma i odbacivanju tradicionalne epistemologije, ali ne prihvata Kvajnov realizam, a samim tim ni njegov scijentizam (Gibson 1988: 79). Naime, Rorti smatra da Kvajn usled „govora o korespodenciji“ ne uspeva da uoči „hegelijanske implikacije sopstvenog bihejviorizma i holizma“ (Rorty 1980: 195). Očigledno je da Rorti zastupa radikalniju verziju holizma, a pod korespodencijom koju obezbeđuju opservacione rečenice podrazumeva vezu kojom su teorije povezane sa svetom. Ovo mesto je od izuzetne važnosti jer kada Kvajn govori o opservacionim rečenicama, on ne govori o korespodenciji sa svetom. Njegova razmatranja u ovom kontekstu su epistemološka, ne ontološka, odnosno, nije zainteresovan za bavljenje teorijom istine, već teorijom opravdanja.

Ovakav stav prema opravdanju (svedočanstvu za naučne teorije) u sklopu Kvajnovе filozofije ne smemo shvatiti suviše kruto, jer prema njegovim rečima: „Verovanje i svedočanstvo, za razliku od istine ostaju stvar stepena. Šta je onda sa znanjem? Znanje je blisko istinitom verovanju podržanom snažnom evidencijom. Koliko snažnom? Ne postoji jasna granica... pristajemo na [...] neodređenost [znanja]“ (Quine 1984: 295). To što Kvajn logički (*u principu*) dopušta njihovu revizibilnost znak je samo još jedne karakteristike njegove naturalističke pozicije, a reč je o folibilizmu koji ide zajedno sa odbacivanjem tradicionalnog shvatanja „znanja“ kao nesumnjivog. Oba prigovora zanemaruje neke važne aspekte Kvajnovе pozicije koji dozvoljavaju plauzibilnost distinkcije *u praksi/u principu*.

Međutim, to je samo jedan aspekt njegovog folibilističkog stanovišta. Prema Kvajnu, započinjemo svoje istraživanje unutar nasleđene teorije o svetu i verujemo u nju, međutim, takođe verujemo i da su neki njeni delovi pogrešni, te pokušavamo da poboljšamo, razjasnimo i shvatimo taj sistem iznutra (Quine 1981: 72).

Jedno od naših naučnih otkrića, kako Kvajn tvrdi, jeste i činjenica da informacije o svetu dobijamo samo preko udara na naše čulne površine, pa će nam to otkriće poslužiti kao princip demarkacije nauke od nenauke (Quine 1981: 181). Kvajn ostavlja otvorenom mogućnost da neka druga kultura zauzme radikalno drugačiju liniju naučnog razvoja vođenu radikalno drugačijim normama u odnosu na naše norme, a koje su opet opravdane njihovim naučnim otkrićima u jednakom stepenu u kom su naše norme opravdane našim otkrićima. Kvajn jeste folibilista koji dopušta takvu mogućnost, međutim, kako sam kaže: „Bio bih veoma iznenađen kada bih video ovu mogućnost ostvarenu, ali, ne mogu da ponudim protivdokaz“ (Quine 1981: 181).

Naš krajnji zaključak biće da njegov realistički stav ne počiva na učenju o opservacionim rečenicama, niti na zaključcima o empirijskom sadržaju teorija. Odnosno, Kvajnov empirizam nam ne sugerise ni realizam, ni antirealizam. Kvajn je minimalni realista, zdravorazumski realista ili, ako se tako može reći, realista sa uporištem u naturalizmu.

Neki autori su pokušavali da pokažu da je, uprkos tome što Kvajn svoju poziciju karakterise kao realističku, njegovo stanovište ipak jedno relativističko stanovište (Bergström 2006). U te rasprave ovde nećemo zalaziti, jer se takve optužbe temelje, pre svega, na raspravama koje su vezane za njegovu tezu subdeterminacije, a koje se mogu voditi i pod pretpostavkom da smo fiksirali empirijsko svedočanstvo (Quine 1984: 294). Međutim, smatramo da se čak ni takav „Kvajn relativista“ ne bi mogao svrstati među epistemološke nihiliste koje smo spominjali u radu, bar na osnovu sprovedene analize njegovog učenja o opservacionim rečenicama.

Kvajnova teorija je važna, pre svega zbog naturalističkog pristupa koji je omogućio plauzibilan opstanak empirizma. Kvajn i jeste naturalizacijom empirizma u najmanju ruku načinio metodološki korak od neizmernog značaja za filozofiju na-

uke. Ali ukoliko pretpostavimo da se filozofski najinteresantnijim stanovištima smatraju one teorije za koje se čini da rešavaju najveći broj problema, bez sumnje možemo istaći naturalizovanje epistemologije kao prekretnicu u savremenoj filozofiji. Dijalog između filozofije i nauke je otvoren, a pitanje koje nam se nameće jeste na koji način ovaj dijalog treba i može da se odvija?

Jelena Mijić

Univerzitet u Beogradu - Filozofski fakultet

Literatura

- Bergström L. (2006), "Quine's Relativism", *Theoria* 72(4): 286–298.
- De Rosa R. and Lepore E. (2004), „Quine's Meaning Holisms“, in: Gibson R. (ed.), *The Cambridge Companion to Quine*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 65–90.
- Dejvidson D. (1995), *Metafizički ogledi*, Živan Lazović (prir.), Beograd: Radionica SIC.
- Dijem P. (2003), *Cilj i struktura fizičke teorije*, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića Sremski Karlovci.
- Fogelin R. J. (2004), „Aspects of Quine's Naturalized Epistemology“, in: Gibson Roger F. (ed.), *The Cambridge Companion to Quine*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 19–46.
- Frege G. (1995), *Osnove aritmetike i drugi spisi*, Zagreb: Kruzak.
- Gibson R. (1986), *The Philosophy of W. V. Quine – An Expository Essay*, Gainesville: University Press of Florida.
- Gibson R. (1988), *Enlightened Empiricism: An Examination of W.V. Quine's Theory of Knowledge*, Gainesville: University Press of Florida.
- Gibson R. (2004), "Quine's Behaviorism cum Empiricism“, in: Gibson R. (ed.), *The Cambridge Companion to Quine*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 181–199.
- Hylton P. (2007), *Quine*, Taylor & Francis e-Library.
- Karnap R. (2004), "Poricanje metafizike“, u: Kron A. i Novaković S. (prir.), *Realizam, naturalizam i empirizam*, Beograd: Institut za filozofiju Filozofskog fakulteta, str.197–205.
- Kvajn V. V. O. (2007), "Dve dogme empirizma“, u: Lazović Ž. (prir.), *Ontološka relativnost i drugi filozofski ogledi*, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića Sremski Karlovci, str. 137–164.
- Kvajn V. V. O. (2007), "Govor o objektima“, u: Lazović Ž. (prir.), *Ontološka relativnost i drugi filozofski ogledi*, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića Sremski Karlovci, str. 39–62.
- Kvajn V. V. O. (2007), "Istina po konvenciji“, u: Lazović Ž. (prir.), *Ontološka relativnost i drugi filozofski ogledi*, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića Sremski Karlovci, str. 103–136.

- Kvajn V. V. O. (2007), "Naturalistička epistemologija", u: Lazović Ž. (prir.), *Ontološka relativnost i drugi filozofski ogledi*, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića Sremski Karlovci, str. 185–206.
- Kvajn V. V. O. (2007), "O empirijski ekvivalentnim sistemima sveta", u: Lazović Ž. (prir.), *Ontološka relativnost i drugi filozofski ogledi*, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića Sremski Karlovci, str. 165–184.
- Lazović Ž. (1994), *O prirodi epistemičkog opravdanja*, Beograd: FDS.
- Magee B. and Ayer A. J. (1976), *Logical Positivism and Its Legacy: Bryan Magee Talked to A. J. Ayer*, London: British Broadcasting Corporation.
- Mijić J. (2013), "Feministička epistemologija: Kćerke Kvajna", *Filozofija i društvo* 24(3): 156–176.
- Nojrat O. (2004), „Protokol-rečenice“, u: Kron A. i Novaković S. (prir.), *Realizam, naturalizam i empirizam*, Beograd: Institut za filozofiju Filozofskog fakulteta, str. 189–196.
- Patnam, H. (1992), „Zašto se razum ne može shvatiti naturalistički?“, *Theoria* 35(1): 99–113.
- Quine, W. V. (1981), *Theories and Things*, Cambridge: Harvard University Press.
- Quine, W. V. (1984), "Relativism and Absolutism", *The Monist* 67: 293–295.
- Quine, W. V. (1993), "In Praise of Observation Sentences", *The Journal of Philosophy* 90(3): 107–116.
- Quine, W. V. (1998), *From Stimulus to Science*, Cambridge: Harvard University Press.
- Quine, W. V. (1999), *Riječ i predmet*, Zagreb: Kruzak.
- Quine, W. V. (2000), „I, you, and it: an epistemological triangle“, in: Orenstein A. and Kotatko P. (eds), *Knowledge, Language and Logic: Questions for Quine*, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, pp. 1–61.
- Quine, W. V. (2004a), "The Nature of Natural Knowledge", in: Gibson, R. Jr. (ed.), *Quintessence*, Harvard University Press, pp. 287–300.
- Quine, W. V. (2004b), "The Scope and Language of Science", in: Gibson, R. Jr. (ed.), *Quintessence*, Harvard University Press, pp. 193–209.
- Quine, W. V. (2004c), "Two Dogmas in Retrospect", in: Gibson, R. Jr. (ed.), *Quintessence*, Harvard University Press, pp. 54–63.
- Quine, W.V. (1992), *Pursuit of Truth*, Cambridge: Harvard University Press.
- Rorty R. (1980), *Philosophy and The Mirror of Nature*, Princeton: Princeton University Press.
- Sinđelić S. (2009), „Od tradicionalne do savremene filozofije nauke“ *Theoria* 2: 5–35.
- Suppe, F. (1977), „The Search for Philosophical Understanding of Scientific Theories“, in: Suppe F. (ed.), *The Structure of Scientific Theories*, Urbana: University of Illinois Press, pp. 6–243.
- Weir, A. (2014), "Quine's Naturalism", in: Harman G. and Lepore E. (eds), *A Companion to W. V. O. Quine*, Oxford: John Wiley & Sons, Inc.
- Zorić, A. (2014), „O razlici između Dijemove i Kvajnove holističke teze“, *Filozofija i društvo* 25(1): 193–207.

Jelena Mijić

Quine's Naturalistic Empiricism vs Epistemological Nihilism

(Summary)

The aim of this paper is, considering his naturalistic approach to the epistemology, to examine why and in which way Quine tries to put himself between logical positivists and epistemological nihilists in terms of understanding empirical evidence. Using a new method, he is going to form observational criteria with aim to overcome problems which were insurmountable for logical positivism, thus not sacrificing science objectivity shaken by the collapse of the traditional approach to epistemological issues. Intrigued by simultaneous expression of radical and conservative tendency of Quine's thought, in other words, by his intention to maintain the balance between standpoints of traditional philosophy and epistemological nihilism, we will endeavor to examine how much he is successful in his design, and depending on the answers, we will evaluate the importance and relevance of Quinean naturalistic approach to epistemology.

KEY WORDS: Naturalized epistemology, observation sentences, holism, empiricism, epistemological nihilism.